

Antikomunistické manifesty

Čtyři knihy,
které formovaly
studenou
válku

John V. Fleming

maraton

m

Antikomunistické manifesty

Antikomunistické manifesty

Čtyři knihy,
které formovaly
studenou
válku

John V. Fleming

přeložil Pavel Pokorný

Praha 2024
maraton

Knihu finančně podpořila Nadace Český literární fond.

N A D A C E

Knihu finančně podpořilo Ministerstvo kultury České republiky.

John V. Fleming

The Anti-Communist Manifestos

Four Books that Shaped the Cold War

Copyright © 2009 by John V. Fleming

Czech edition © Maraton, 2024

Translation © Pavel Pokorný, 2024

ISBN 978-80-88411-19-2

Pro Katherine a Zviho

OBSAH

Úvod / 13

TMA O POLEDNÁCH / 25

Procesy čistek a Západ / 32

Lion Feuchtwanger / 41

Bucharin, Koestler a španělská válka / 48

Exkomunistický romanopisec / 59

Tma o polednách – Le Zéro et l'Infini / 61

Paříž čte Koestlera / 64

Počáteční šarvátky literární války / 68

Čemu věřili / 72

Koestler mezi francouzskými intelektuály / 76

Koestler a Sartre / 88

Věčná témata Tmy o polednách / 92

Koestlerova trilogie: trocha kritiky / 96

ZE TMY / 105

Výbušný bestseller / 116

Okamžik v dějinách / 119

Autor a jeho přátelé / 122

Neodbočka na téma pravda a autobiografie / 126

Pravda a její následky / 131

Názory recenzentů / 136

„Pravda“ o Janu Valtinovi / 141

Slídlilové z PM / 143

Kampaň zaměřená na veřejnost / 145

Literát Jan Valtin získává tajemníka / 156

Střet se zákonem / 166

Mezitím hned vedle v Hollywoodu / 170

V přístavu: Harry Bridges / 175

Komunistické krysy opět útočí / 178

Pravda zahalená temnotou / 182

Včerejší novinky / 189

ZVOLIL JSEM SVOBODU / 193

První přeběhlík / 195

Kravčenko a FBI / 203

Z Kravčenka se stává spisovatel / 209

Romantická mezihra / 214

Zvolil jsem svobodu / 215

Amerika čte Kravčenka / 220

Francouzská spojka / 226

Počátky aféry / 229

Kravčenkův proces / 232

Maître Nordmann / 234

Maître Izard / 240

Divný slon v ještě divnějším porcelánu / 243

Francouzské soudní řízení / 246

Tábory / 252

Margarete Buberová-Neumannová / 258

David Rousset, francouzský Kravčenko / 261

Zvolil jsem spravedlnost / 280

Kravčenkův konec / 282

SVĚDEK / 285

Stručná historie krize / 294

Svědék a jeho první recenzenti / 302

Chambers a Nixon / 306

Chambers cvok, Chambers teplouš / 314

Chambers fantasta: autobiografie a pravda (znovu) / 320

Rebecca Westová o Chambersovi / 330

Chambers udavač / 333

Svědék jako akt pokání / 337

Náboženské klima třicátých let / 348

Chambers, Hiss a Nový úděl / 352

Domestikace amerického komunismu / 356

Svědék a říše strachu / 361

Po Svědkovi / 364

Poznámka k textům / 371

Poděkování / 373

Rejstřík / 376

Zdroje českých citací / 383

Úvod

Tématem *Antikomunistických manifestů* je role, již ve velkém politickém boji, obvykle nazývaném „studená válka“ a dominujícím podstatné části druhé poloviny 20. století, sehrály čtyři mimořádně vlivné knihy. Dalo by se tedy říci, že protagonisty této knihy jsou také knihy.

Boj studené války měl mnoho aspektů či „front“, jak někdy říkali komunisté, ale jeho jádrem byl konflikt soupeřících společenských a politických vizí. V abstraktní rovině tento konflikt nikdy nedospěl a pravděpodobně ani nedospěje k řešení. V pragmatické rovině ale rozhodujícím způsobem zvítězil antikomunismus. Komunismus, jehož strašidlo podle Marxova a Engelsova *Komunistického manifestu* obcházelo Evropou v roce 1848 a určitě jí ještě – nebo zase – obcházelo v roce 1948, se v roce 2009 stal už jen strašákem, což je něco dočista jiného.

V té složité historii, jejímž praktickým výsledkem byla faktická porážka komunismu, se dá nalézt pár silných pramenů, které lze poměrně dobře sledovat. Jeden z nich spočívá v tom, že z pochopitelných, byť ne nevyhnutelných historických příčin je pojem marxistického komunismu neoddělitelně spjatý s bolševickým převratem roku 1917 a se Svazem sovětských socialistických republik, který se prohlašoval za realizaci či pokračování té revoluce. Můžeme zajít ještě dál a říci, že idea komunismu se koncentrovala v Sovětském svazu Josifa Stalina, který nastoupil k moci ve dvacátých letech 20. století a podržel si ji až do své smrti v roce 1953. Z tohoto důvodu je v praktické rovině kritika komunismu interpretací dějin Sovětského svazu a specificky hodnocením toho, do jaké míry byly abstraktní teorie marxistického socialismu svou konkrétní realizací v životě Sovětů ospravedlněny či vyvráceny.

Sovětský svaz byl od svého vzniku předmětem velkého a často pozitivního zájmu Západu, zároveň byl ale také obklíčený, vzdálený a obtížně dostupný. Znalosti obyvatel Západu proto pramenily takřka výhradně

z „literárních“ zdrojů čili z článků novinových korespondentů a zpráv cestovatelů. Říká se, že vidět znamená věřit: ve skutečnosti právě tak platí, že věřit znamená vidět. Mnozí z těch prvních reportérů a návštěvníků stranili socialistickým myšlenkám a to, co viděli, prosívali jemným sítem svých vlastních nadějí a tužeb.

O lidech, kteří psali první zprávy o sovětském životě, existuje spousta učených knih. Jejich vztah s hostiteli měl blízko ke vztahu turistů k průvodcům. Jistě, sovětské úřady provozovaly opravdovou turistickou agenturu, slavný Inturist, který návštěvníkům organizoval veškeré aspekty jejich pobytu: dopravu, ubytování, stravování, zájezdy i návštěvy nově vynalézaných či radikálně reformovaných institucí společenského života: továren, škol, vězení, nemocnic, zemědělských podniků.

Mnoha časným návštěvníkům SSSR se sluší říkat „poutníci“. Není vždycky snadné rozpoznat cestovatele od poutníka, ale klíčový rozdíl mezi nimi spočívá v tomto: poutník předem ví, co uvidí, zná to, touží po tom, a už když se na to dívá, plánuje, jak o tom bude vyprávět doma. Na konci *Božské komedie* Dante shrnuje psychologii poutníka v milém příkladu, kterým chtěl vyjádřit svůj úžas nad tím, že byl přenesen z časnosti do věčnosti, z lidského do božského a „z *Florence v zemi byl vzat, kde bydlí lid ten svatý, zdravý... Jak rozhlíží se poutník z vlasti chudé, když došel chrámu svého zaslíbení, a už se těší, jak jej líčit bude.*“

Myšlenkové zločiny Sidneyho a Beatrice Webbových natolik zevrubně prozkoumali autoři přede mnou, že není příliš zapotřebí je zde vypočítávat. Webbovi byli průkopniční britští socialisté, zakladatelé Fabiánské společnosti, kteří v akademické spolupráci vytvořili důležité pokrokářské dílo. Stejně jako mnoho jiných socialistů se zřejmě nechali zaslepit svým nadšením pro kolektivistické teorie, když ve třicátých letech v Sovětském svazu, tehdy jediném „státě pracujících“ na světě, viděli na vlastní oči, jak vypadá jejich realizace. Krátce předtím, než byla v roce 1936 přijata Stalinova ústava, publikovali velmi objemnou, pochvalnou a vlivnou knihu s názvem *Soviet Communism. A New Civilisation?* (Sovětský komunismus. Nová civilizace?). O pár let později přišli s druhým vydáním, které ze skutečnosti, že jsme se mezitím o realitě Sovětů dozvěděli mnohem víc, těžilo pouze v tom ohledu, že z názvu knihy zmizel otazník.

Od prvopočátku se samozřejmě vyskytovali i nějací opozičníci, ale celkem vzato západní intelektuálové skočili na fiktivní příběh o sovětském ráji na zemi – bez ohledu na závažné a empirické protiargumenty, které každý po svém přinášely níže rozebírané čtyři antikomunistické manifesty. Jedním nápadným rysem antikomunistické literatury je to, že její nejvýznamnější autoři jsou sami bývalí komunisté. Abychom dobře ocenili, jak je to zvláštní, je dobré popřemýšlet o některých jiných „anti“. Těžko si představit, že by většina antisemitů, odpůrců rasismu, nepřátel vivisekcí či antiameričanů byli bývalí Semité, rasisté, zastánci vivisekcí či Američané. Ani u jazykolamu mého dětství – antidisestablishmentarismu – nelze předpokládat, že by šlo hlavně o obřácené disestablishmentaristy.

A přece jsou všichni ti čtyři antikomunističtí autoři komunističtí odrodilci, členové strany, které hluboká deziluze přiměla vystavit to, čemu byli dříve oddaní, literárnímu hněvu. První z nich (Arthur Koestler) byl maďarský žurnalista, všestranný intelektuál hovořící německy a pocházející z německého kulturního prostředí. Další (Richard Krebs čili Jan Valtin) byl německý námořník a odborový agitátor. Třetí (Viktor Kravčenko) byl sovětský inženýr ukrajinského původu. A čtvrtý (Whittaker Chambers) byl americký žurnalista. Tři z nich byli ve větší či menší míře ilegální špióni Kominterny. Všichni čtyři mluvili o podstatě komunismu a mezinárodního komunistického hnutí způsobem, který svědčil o velmi zasvěcených znalostech, a to, co měli na srdci, není pěkné. Každý z nich měl svou tvorbou pozoruhodně velký vliv na neobvykle širokou čtenářskou obec.

Ačkoliv napsali velmi důležité knihy, neznamená to, že tím pádem byli ve všech ohledech sympatičtí a obdivuhodní lidé. Morální vztah mezi autorovým životem a jeho prací je otázkou, jejíž neklidná historie se datuje přinejmenším od Platona. Dnes by málokdo z nás souhlasil s názorem sira Philipa Sidneyho, podle něhož abyste byli dobrým autorem, musíte být nejprve dobrým člověkem. Všichni čtyři autoři, kterými se zabývá tato kniha, mají mou plnou pozornost, ale obdiv přinejlepším částečný. Jejich životní zkušenosti, k nimž patřil speciální typ očištění, jaký komunismus uchystal svým odpadlíkům, by byly dostatečnou zkouškou i těm nejpevnějším povahám. Arthura Koestlera

považují za génia moderní doby, leč zřejmě to také byl slovy jeho přítele Richarda Crossmana, britského poslance a redaktora sbírky esejí *The God That Failed* (Bůh, který selhal), „sériový násilník“ či „velký děvkař“. Richard Krebs (Jan Valtin) byl podle vlastního svědectví polovinu dospělého života profesionálním gangsterem. Pravděpodobně to byl vrah, i když v San Quentinu seděl jen za pokus o vraždu. Jeho první americká manželka ho opustila, když podle vlastních slov nebyla schopná snášet jeho neustálé „hrubosti“.

Stejně jako spousta bývalých občanů Sovětského svazu se ani Viktor Kravčenko nikdy úplně nedokázal zbavit nepočetné podlézavosti a sebezáchovné sobeckosti, vlastností, jichž nabyl pod vlivem zkušeností se sovětskými byrokraty třicátých let. Sice nebyl špion, ale pod tlakem okolností vedl v Americe život špiona, a přetvařoval se dokonce i před vlastními dětmi. A Whittaker Chambers rozhodně patřil k nejrozvratnější a nejkontroverznějším Američanům 20. století. Jistě, nebyla to tak docela jeho vina, nicméně nebyla mu dána schopnost naklonit si veřejnost, která by mohla odvracet divoké útoky a pomlouvačné kampaně vedené proti němu. V jeho povaze se nehezky kombinovala nepřesvědčivá kvakerská pokora s nevrlostí proroka, jehož si necení rodná vlast. Adjektivum, které se obvykle pojí s podobnými lidmi, je „ztýraný“. Všichni tito čtyři muži uvažovali o sebevraždě a dva z nich ji spáchali.

Je zcela přirozené, že máme v současnosti sklon vnímat studenou válku zpětnou perspektivou sedmdesátých a osmdesátých let. Lépe jí ale porozumíme, pokud se pokusíme hledět na ni také předjímavou perspektivou třicátých a čtyřicátých let. V poničené morální a politické krajině Evropy po první světové válce vznikl mezi intelektuály široký názorový konsenzus, že „kapitalismus“ a „imperialismus“ jsou v koncích a že jedinou politickou nadějí lidstva je „socialismus“. Ty uvozovky nejsou míněné jako zlehčení, mají upozornit na ošidný slovník nabízející rozsáhlé a proměnlivé aspekty. Označením „intelektuálové“ mám na mysli politicky uvědomělé akademiky, umělce, spisovatele a důležité skupiny v protestantském duchovenstvu a státní službě.

Ruská revoluce roku 1917, vybojovaná uprostřed chaosu ničivé války, stvořila první „socialistickou“ zemi na světě – zeměpisně velmi rozlehlý

Sovětský svaz. Progresivní myslitelé všude po světě ruskou revoluci celkem vzato přivítali, sledovali porodní bolesti nové socialistické společnosti s účastenstvím, nadějí a obdivem a byli nakloněni ke shovívavosti vůči zjevným vadám a nedokonalostem, o nichž věřili, že jsou toliko přechodné. Údajná politická a ekonomická „věda“ zvaná marxismus, jíž se vytváření nového řádu řídilo, požívala v intelektuálních kruzích ohromné prestiže. Součástí Leninovy teoretické interpretace Marxe bylo tvrzení, že komunistická strana je malý „předvoj“ čili vůdčí skupina předurčená vést národ k plnému socialismu. Podobné role hrály komunistické strany každého národa a mezinárodní komunistická organizace (Kominternu). Jejich úkolem bylo dovést pracující třídu prostřednictvím násilné revoluce k socialismu.

Velká ekonomická krize třicátých let, kterou většina marxistických komentátorů prohlašovala ze „všeobecnou krizi kapitalismu“, vypadala jako další nesporný důkaz nevyhnutelnosti radikálně nového společenského řádu. George Orwell, neochvějný antikomunista jako žádný jiný spisovatel jeho doby, prohlásil, že „ať už přijde cokoli jiného, *laissez-faire* kapitalismus je mrtvý“. V každém národě na Západě existovala počátkem třicátých let komunistická strana úzce napojená na Moskvu. Německá strana byla obrovská, francouzská zase významná. Komunistické strany Velké Británie a Spojených států byly docela malé, leč jistý vliv měly. Všude na Západě využívali komunisté různých způsobů, jak rozšiřovat pole působnosti. Větší či menší morální podporu nacházeli u ostatních socialistů, obzvláště těch, kterým se říkalo „sympatizanti“ – to byli lidé, kteří věřili, že s komunisty sdílí historický cíl „socialismu“, ale chtějí jej dosáhnout odlišnou cestou nebo rozdílným tempem. (Jistá lichotivá definice amerického komunisty tvrdila, že je to „spěchající liberál“.) Navíc komunisté uplatňovali taktiku šíření svého vlivu prostřednictvím „nastrčených“ skupin, jejichž členové mohli být ve značné míře nekomunisté, ale jejichž politickou agendu komunisté víceméně ovládali. Obzvláště během třicátých let absolvovala spousta západních „poutníků“ kulturní návštěvy v Sovětském svazu a mnozí se vrátili domů, aby sepisovali květnatě nadšené zprávy o tom, co viděli.

Původní ortodoxní marxistický názor na průběh revoluce tvrdil, že světová socialistická revoluce musí být a také bude *celosvětová*. Když

se světová revoluce nedostavila, Stalin vyvinul novou teorii, teorii „socialismu v jedné zemi“. Tato teorie se ambicí na světovou revoluci nevzdávala, jen je odkládala. Předpokládala, že osamocená bašta socialismu bude slít, zatímco kapitalistické země budou dále upadat. Podle komunistické teorie se nejpravděpodobnějším místem šíření revoluce zprvu jevílo Německo, ale pak Hitlerův vzestup německé komunistické hnutí zlikvidoval. Ačkoliv ve španělské občanské válce, všeobecně považované za „zkoušku“ před druhou světovou válkou, sehráli komunisté pochybnou a obojetnou roli, vyšli z ní nakonec tak, že to jejich pověst mezi západními intelektuály posílilo. (Existovaly samozřejmě významné výjimky z všeobecného pravidla, například George Orwell a Arthur Koestler.) Akcie západních komunistů dramaticky klesly v ceně v srpnu 1939, když byl oznámen pakt mezi Stalinem a Hitlerem, ale poté, co Hitler své komunistické spojence zradil a v červnu 1941 Rusko napadl, bylo (téměř) vše odpuštěno a pokrokaři Západu spěchali podpořit úsilí spojenců v boji proti nacistům. V nacisty okupované Francii (1940–1944) sehráli komunisté důležitou roli v odboji a v těsně poválečném období se vynořili jako početná a politicky a kulturně renomovaná strana.

Tri z těch antikomunistických manifestů, jejichž historie tvoří jádro této knihy, se podílely na utváření všeobecné pověsti komunismu ve Francii a ve Spojených státech v období těsně před vstupem Ameriky do druhé světové války a poté i v letech po porážce Německa a Japonska, když si vyčerpané národy Západu s děsivou srozumitelností uvědomily realitu další války zvané studená. Ten čtvrtý manifest měl v Americe zvláštní význam v době, kdy se zdálo, že kontury studené války jsou už pevně a jasně stanovené. Téměř ihned po Hitlerově pádu přistoupil vítězný Sovětský svaz k úspěšnému vytvoření rozměrného nárazníkového pásma satelitních „socialistických“ států ve východní Evropě. Jestli ve zbytku Evropy převáží politické zřízení sovětského „socialismu“, nebo západní „demokracie“, to tehdy zůstávalo otázkou.

Studená válka byla samozřejmě v mnoha ohledech globálním fenoménem. *Antikomunistické manifesty* se soustředí na Ameriku a v menší míře také na Francii. Zjevná důležitost Spojených států spočívá v tom, že tehdy byly jedinou myslitelnou silou schopnou případně ve vojenském střetu zadržet expanzi Sovětů. Antikomunistický konsenzus, který

v Americe vznikl, sice nabyl hegemonie, ale nemuselo to tak být nevyhnutelně. Bylo to výsledkem komplexních faktorů, mezi které patřil i přesvědčivý vliv antikomunistické literatury. Francie má velmi odlišný význam v tom ohledu, že se stala „novým Německem“. Jinými slovy, v letech bezprostředně po konci druhé světové války se zřejmě stala tím, čím bylo Německo v letech těsně po první světové válce – možným, či dokonce pravděpodobným místem komunistické expanze prostřednictvím místní revoluce nebo i cestou voleb. Z dnešního úhlu pohledu nám představa komunistické Francie může připadat nepravděpodobná, nebo dokonce fantastická, ale intelektuálové konce čtyřicátých let to neviděli dnešními očima. Žili „existenčně“ ve světě knih. A jejich svět knih svědčil o velkých bitvách mezi komunisty a antikomunisty.

Termín „antikomunista“ samozřejmě trpí tím, že už samotné slovo „komunista“ je nepřesné. Když v této knize používám slovo „antikomunista“, zřídka kdy znamená negativní postoj k marxistické ekonomii. Tím méně je negativní nálepkou pro liberální, pokrokářské či socialistické názory. Označuje zavržení a odmítání principů, procesů a cílů komunistických stran Sovětského svazu, Německa, Francie a Spojených států stejně jako mezinárodní komunistické organizace, Kominterny. Vzhledem k tomu, že komunistická strana hrála v Sovětském svazu ústřední roli a všechny ostatní komunistické strany měly na Moskvu pevné vazby, je tento termín často v podstatě synonymem označení „antisovětský“.

Jak už jsem řekl, protagonisty této knihy jsou také knihy. Kniha může mít mnoho životů. Její první život obvykle patří autorovi – tvoří jej autorovo pojetí, jeho možnosti a zábrany, faktické fyzické a duševní okolnosti jejího psaní. Proces publikování knihy, pro čtenáře obvykle neviditelný, může tvořit zcela jiný život. Dále je tu individuální čtenářův zážitek z knihy, velmi často ovlivněný místními okolnostmi a osobními náladami. Spousta knížek vlastně vděčí svým čtenářům stejně tolik jako svým autorům. Na většinu knih, stejně jako na většinu těch, kteří je psali nebo četli, platí smutná slova Sírachovce: „Jsou mrtví, jako by nikdy nebyli žili.“ Málokterá knížka přežije svého autora. Ale ty, které jej na kratší či delší čas přežijí, mají svůj historický život. Patří k nim i čtyři knihy rozebírané na následujících stránkách.